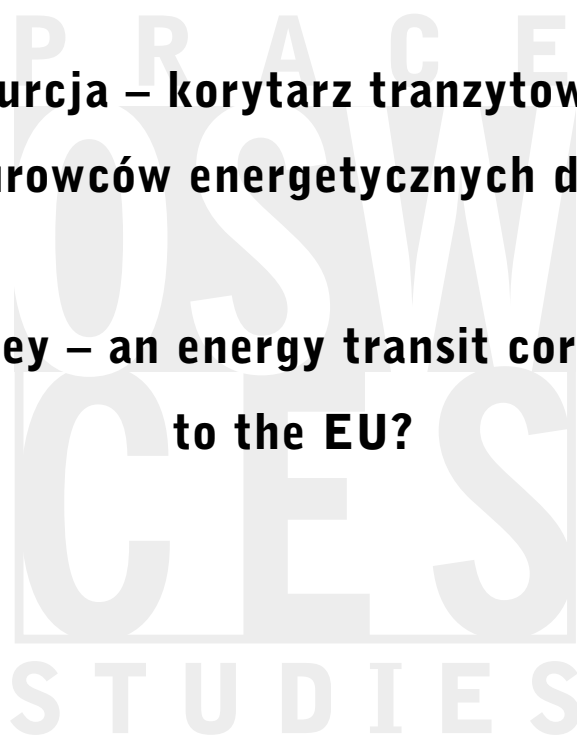

Prace OSW / CES Studies

**Turcja – korytarz tranzytowy
dla surowców energetycznych do UE?**

**Turkey – an energy transit corridor
to the EU?**

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich

© Copyright by Centre for Eastern Studies

Redaktor serii / Series editor

Anna Łabuszewska

Opracowanie graficzne / Graphic design

Dorota Nowacka

Tłumaczenie / Translation

Izabela Zygmunt

Wydawca / Publisher

Ośrodek Studiów Wschodnich

Centre for Eastern Studies

ul. Koszykowa 6 a

Warszawa / Warsaw, Poland

tel./phone + 48 /22/ 525 80 00

fax: +48 /22/ 525 80 40

Seria „Prace OSW” zawiera materiały analityczne
przygotowane w Ośrodku Studiów Wschodnich

The “CES Studies” series contains

analytical materials prepared at the Centre
for Eastern Studies

Materiały analityczne OSW można przeczytać
na stronie www.osw.waw.pl

Tam również znaleźć można więcej informacji
o Ośrodku Studiów Wschodnich

The Centre’s analytical materials can be found
on the Internet at www.osw.waw.pl

More information about the Centre for Eastern
Studies is available at the same web address

ISSN 1642-4484

Spis treści / Contents

Turcja – korytarz tranzytowy dla surowców energetycznych do UE? / 5

Agata Łoskot

1. Tezy / 5

2. Strategia energetyczna Turcji / 5

3. Perspektywy dla tranzytu surowców przez Turcję / 8

Mapy / 15

Turkey – an energy transit corridor to the EU? / 19

Agata Łoskot

1. Main points / 19

2. Energy strategy of Turkey / 19

3. Prospects of oil and gas transit *via* Turkey / 22

Maps / 29

Turcja – korytarz tranzytowy dla surowców energetycznych do UE?

Agata Łoskot

1. Tezy

– Priorytetem polityki energetycznej Ankar jest uczynienie z terytorium Turcji ważnego korytarza tranzytu surowców energetycznych do UE. Turcja chce pełnić aktywną rolę w rozdzielaniu i sprzedawaniu transportowanych przez jej terytorium surowców.

– Tranzyt i sprzedaż surowców – przede wszystkim gazu ziemnego – mają stanowić ważne źródło dochodu dla Turcji, ale także narzędzie budowania jej pozycji w regionie i w Europie.

– Dla Brukseli przyjęcie takiej funkcji przez kandydującą do członkostwa w UE Turcję wydaje się być równie atrakcyjne jak dla samej Ankar.

– Realizacja strategii energetycznej Ankar zależy od rozwoju sytuacji na wewnętrznym rynku energetycznym.

– Możliwość realizacji strategii energetycznej Ankar związana jest też z uwarunkowaniami zewnętrznymi. Zależy od:

1. polityki eksportowej oraz sytuacji wewnętrznej w krajach-producentach, w tym przede wszystkim od:
 - a. Rosji i priorytetów jej polityki energetycznej;
 - b. stabilności na Bliskim Wschodzie;
2. polityki państw-konsumentów, przede wszystkim UE;
3. oraz polityki mocarstw aktywnych w regionie (USA).

2. Strategia energetyczna Turcji

Turcja z racji położenia stanowi naturalny pomost między Europą i Azją; ten atut wykorzystywany był od setek lat przez kupców z obu kontynentów. Od kilkunastu lat, szczególnie po rozpadzie ZSRR i ówczesnego *modus vivendi* w regionie, trwają starania, aby odtworzyć i zwielokrotnić przepływ towarów ze Wschodu na Zachód. Dużo słyszy się o restauracji idei tzw. Jedwabnego Szlaku łączącego Azję Wschodnią/Chiny z Europą Zachodnią, przez terytorium m.in. postadzieckich republik Kaukazu i Azji Centralnej, wśród których poczesne miejsce zajmowały szlaki tranzytowe przez dzisiejszą Turcję.

Rozbudowa systemu transportowego ma szczególne znaczenie w przypadku surowców energetycznych, których spożycie i import w UE rośnie, a których największe zasoby ulokowane są z daleka od unijnych konsumentów. Naturalnymi (zewnętrznymi) źródłami surowców dla Europy są: Afryka Północna, obszar postradziecki (Rosja i region Morza Kaspijskiego) i Bliski Wschód. W dwóch ostatnich regionach znajduje się ok. 70% światowych zasobów ropy naftowej i gazu ziemnego¹ (patrz Mapa 1). Jednocześnie coraz bardziej odczuwalny jest niedostatek – szczególnie

w przypadku gazu ziemnego – wystarczających połączeń eksportowych tych regionów z największymi konsumentami surowców.

W związku z bezpośrednim sąsiedztwem z bogatymi w ropę i gaz obszarami, rosnącym zapotrzebowaniem Europy na surowce energetyczne oraz na dywersyfikację szlaków transportowych priorytetem polityki energetycznej Ankary w ostatnich kilku latach jest uczynienie z terytorium Turcji ważnego korytarza tranzytu surowców energetycznych do UE. Dla Brukseli przyjęcie

Tabela 1. Potencjał naftowy sąsiadów Turcji. 2002

mIn t	zasoby potwierdzone	zasoby potencjalne	eksport obecny	eksport 2010
Kazachstan	4 000,0	12 551,2	40,0	85,0
Turkmenistan	150,1	5 184,2	2,8	7,5
Azerbejdżan	1 364,3	4 365,6	10,4	50,0
Iran	17 162,3		94,6	249,0
Irak	15 688,9	21 828,1	71,3	298,8
Egipt	504,8		9,6	
Algieria	1 541,6	5 866,3	40,3	
Rosja	9 549,8	20 463,8	188,4	

Dane za: Oil Information 2004, IEA, www.eia.doe.gov, agencje informacyjne

Tabela 2. Potencjał gazowy sąsiadów Turcji. 2002

mld m ³	zasoby potwierdzone	zasoby potencjalne	eksport obecny	eksport 2010
Kazachstan	1 910,3	2 498,9	6,1	36,0
Turkmenistan	2 009,3	7 496,9	38,8	93,4
Azerbejdżan	849,0	990,5	0,0	14,2
Iran	26 602,0		1,3	10,0
Irak	3 113,0	4 245,0	0,0	10,0
Egipt	1 754,6	3 396,0	0,0	
Algieria	4 528,0	5 150,6	61,3	
Rosja	47 544,0		182,4	

Dane za: Natural Gas Information 2004, IEA, www.eia.doe.gov, agencje informacyjne

Tabela 3. Produkcja, konsumpcja, import ropy i gaz przez Turcję

	1995	2000	2001	2002	2003	2010*	2020*
produkcja ropy, mln t	3,5	2,8	2,5	2,4	2,3	1,5	0,7
konsumpcja ropy, mln t	28,6	30,3	28,4	30,1	29,9	39,8	49,8
import ropy, mln t	26,4	28,9	26,4	28,2	28,5	38,5	50,5
produkcja gazu, mld m ³	0,2	0,6	0,3	0,4	0,6	0,3	0,3
konsumpcja gazu, mld m ³	7,0	14,9	16,0	17,6	21,2	40,7	43
import gazu, mld m ³	6,9	14,4	15,8	17,1	20,7	51,0	41

Dane za: Oil Information 2004, Natural Gas Information 2004, agencje informacyjne, obliczenia własne

* prognozy

takiej funkcji przez kandydującą do członkostwa w UE – i w związku z tym dostosowującą się gospodarczo (i politycznie) do norm i wymagań unijnych – Turcję wydaje się być równie atrakcyjne jak dla samej Ankarę.

Turcja nie posiada znaczących zasobów własnych węglowodorów. Importuje ok. 95% konsumowanej ropy i 97% gazu. Ponad 70% importowanego w 2002 roku błękitnego paliwa pochodzi z Rosji, w przypadku ropy nie było tak jednostronnej zależności (importuje ropę głównie z Arabii Saudyjskiej, Iranu, Iraku, Syrii i Rosji).

Jednocześnie Turcja na przełomie lat 80. i 90. stanęła przed prognozą szybkiego wzrostu konsumpcji wewnętrznej nośników energii (według prognoz sprzed kryzysu w 2005 roku konsumpcja gazu miała wynieść – 45 mld metrów sześciennych, a w 2010 – 53 mld metrów sześciennych²), co w przypadku braku określonych działań mogło prowadzić do wzrostu zależności od importu z jednego źródła (Federacja Rosyjska), a także do – związanych z niedostatkami infrastruktury i zakontraktowanych ilości – okresowych niedoborów surowca. W związku z tym przedsięwzięto szereg kroków – z których najważniejszymi było zawarcie kontraktów na kupno gazu z Azerbejdżanem, Rosją, Iranem, Algierią i Nigerią. Dzięki podpisanym umowom Turcja zapewniała sobie stabilne i zróżnicowane dostawy mające zaspokoić rosnącą konsumpcję wewnętrzną w ciągu następnych dwóch dekad. Kryzys gospodarczy z 2001 roku doprowadził do spadku spożycia

energii w kraju oraz przyczynił się do korekty prognoz (konsumpcja gazu w 2005 roku – 25 mld metrów sześciennych, w 2010 roku – 42 mld metrów sześciennych³). Podjęto próby renegocjacji części z zawartych kontraktów (oraz rewizji warunków ich zawarcia tak jak w przypadku Błękitnego Potoku – gazociągu z Rosji do Turcji przebiegającego po dnie Morza Czarnego), równoległe pojawiła się potrzeba jak najlepszego zagospodarowania zakontraktowanych na najbliższe lata nadwyżek surowców energetycznych. W takiej sytuacji coraz ważniejsze stawało się szybkie urzeczywistnienie idei korytarza tranzytowego przez Turcję, który umożliwiłby reeksport/sprzedaż nadwyżek do kontynentalnej Europy.

Obecną strategię energetyczną Ankarę określił więc szereg czynników zewnętrznych, takich jak: położenie geograficzne kraju, sytuacja geopolityczna dookoła niego oraz czynniki wewnętrzne – dążenie do członkostwa w UE, prognozowany wzrost popytu, zawarte kontrakty, kryzys gospodarczy.

Najważniejszymi punktami strategii na dziś wydają się być:

I. Uczynienie z Turcji korytarza tranzytowego dla surowców energetycznych ze Wschodu do UE. Przez Wschód rozumiany jest tutaj:

A. obszar postradziecki – w obecnej retoryce Ankarę pierwszorzędne miejsce zajmuje region Morza Kaspijskiego i projekty z nim związane, w które Turcja jest czynnie zaangażowana. Tego typu retoryka dobrze wpisuje się w priorytety USA w regionie oraz politykę dywersyfikacji źró-

Tabela 4. Kontrakty gazowe zawarte przez Turcję

Kontrakt z	wielkość importu, mld m ³	data podpisania	okres obowiązywania
Rosja – kontrakt transbałkański 1	6	1986 (uzupełnienie 1999)	25 lat, do 2011
Rosja – kontrakt transbałkański 2	8	1998	23 lata, do 2021
Rosja – Błękitny Potok	16	1997	25 lat, do 2027
Azerbejdżan	6,6	2001	30 lat, do 2020
Turkmenistan	16	1999	od 2006
Iran	10	1996	25 lat, do 2026
Algieria (LNG)	4	1988	20 lat, do 2014
Nigeria (LNG)	1,2	1995	22 lata, do 2020
Umowa wstępna z			
Egipt	4		
Irak	10		
Suma	81,8		

Dane za: www.botas.gov.tr

deł energii UE (patrz niżej). Należy jednak pamiętać, że zarówno ze względu na znacznie większy od regionu kaspijskiego potencjał, jak i ilość już istniejących połączeń rurociągowych oraz długoletnie relacje i powiązania polityczno-handlowe, ważnym dostawcą surowców eksportowanych przez Turcję może stać się Rosja.

B. Bliski Wschód – Iran, Egipt (gaz), Irak (ropa)
Tranzyt ma się odbywać przez terytorium Turcji – przy zmniejszaniu, a docelowo zlikwidowaniu transportu ropy przez cieśniny Bosfor i Dardanele.

II. Turcja ma ambicję stać się nie tylko państwem tranzytowym, ale – jak sama to określa – czwartym (po Rosji, Algierii i Morzu Północnym) „źródłem” surowców energetycznych dla UE. Chce więc pełnić aktywną rolę w rozdzielaniu i sprzedawaniu płynących przez nią surowców. O tym, że taką wizję Ankara zaczyna wprowadzać w życie, świadczą m.in. skargi Teheranu o dyskryminowanie irańskiego gazu.

III. Tranzyt i sprzedaż surowców mają stanowić ważne źródło dochodu dla Turcji, ale także narzędzie budowania jej pozycji w regionie i w Europie (w szczególności w UE) oraz zapewniania sobie bezpieczeństwa energetycznego. Podpisanie umowy i realizacja projektu gazociągu z Turcji do Grecji były ważnymi elementami w budowie dobrosąsiedzkich relacji turecko-greckich. Dzięki samemu potencjałowi tranzytowemu zwiększyła się pozycja przetargowa Ankary w negocjacjach z Moskwą (kontrakt na Błękitny Potok). Wreszcie jako ważny obszar tranzytowy i państwo decydujące, czyje surowce przesyłać dalej, Turcja ma szansę stać się ważnym podmiotem współtworzącym unijną politykę bezpieczeństwa energetycznego, a dzięki zawartym kontraktom i swojej – rosnącej – pozycji w regionalnych rozgrywkach energetycznych Ankara zwiększa regularnie poziom bezpieczeństwa energetycznego kraju.

3. Perspektywy dla tranzytu surowców przez Turcję

Możliwość realizacji strategii energetycznej Ankary związana jest tak z determinacją i konsekwencją władz tureckich (tutaj ważna jest trwałość koncepcji polityki energetycznej pomimo

zmieniających się ekip rządzących), jak i z szeregiem uwarunkowań zewnętrznych. Do najważniejszych z tych uwarunkowań można zaliczyć: – faktyczny i możliwy do uruchomienia w najbliższych latach (dzięki istniejącej bądź możliwej do zbudowania infrastrukturze transportowej) potencjał eksportowy oraz priorytety polityki eksportowej krajów – producentów (region Morza Kaspijskiego – Azerbejdżan, Kazachstan, Turkmenistan; Iran; Irak, inne kraje Bliskiego Wschodu, Rosja). Jeśli np. dla największych producentów gazu priorytetowym rynkiem zbytu przestanie być Europa, a zacznie Azja Wschodnia i Południowa, może to negatywnie wpłynąć na tureckie plany tranzytowe; – politykę państw-konsumentów (UE) oraz politykę mocarstw aktywnych w regionie (USA).

3.1. Potencjał eksportowy regionów/państw sąsiadujących z Turcją

3.1.1. Morze Kaspijskie

W regionie Morza Kaspijskiego są trzy kraje mogące stać się – w perspektywie najbliższych kilku lat do dekady – ważnymi eksporterami węglowodorów na rynki eurazjatyckie: Kazachstan, Turkmenistan i Azerbejdżan⁴. Kazachstan posiada największe zasoby ropy w regionie kaspijskim, w tym największe z odkrytych w ostatnich latach na świecie złóż; potencjalnie ma także znaczne zasoby gazu. Turkmenistan jest kaspijskim potentatem gazowym. Azerbejdżan, na terytorium którego znajdują się jedne z najstarszych ze znanych na świecie złóż, ma relatywnie najmniejsze – w porównaniu do swoich sąsiadów – zasoby, jednak położony jest najbliżej europejskich rynków. To właśnie z Azerbejdżanu według wszelkiego prawdopodobieństwa, popłynie w przyszłym roku duża ropa do Turcji i dalej do Europy, a w 1–2 lata później także gaz. Azerckie surowce będą pierwszymi z węglowodorów kaspijskich, które niezależnie od Rosji dotrą do zachodnich konsumentów. Tym samym przełamana zostanie hegemonia Moskwy w transporcie i sprzedaży surowców z obszaru poradzieckiego, i zrealizowany jeden z celów polityki Waszyngtonu w regionie. Projekty rurociągów, które mają do tego doprowadzić (Baku–Tbilisi–Ceyhan – BTC i Baku–Tbilisi–Erzurum – BTE) mają więc, oprócz ekonomicznego, także polity-

czne, a nawet geopolityczne znaczenie. Są też niesłuchanie istotne dla Ankary – ich realizacja, możliwa dzięki międzynarodowemu wsparciu i współpracy, jest też urzeczywistnieniem idei tureckiego korytarza tranzytowego. To właśnie z myślą o surowcach kaspijskich powstał projekt gazociągu łączącego Turcję z Grecją, a więc łącznika umożliwiającego tranzyt gazu do Europy. Surowce kaspjskie – w tym przypadku azerskie – mają zatem, oprócz swojego rzeczywistego znaczenia, także znaczenie symboliczne. Dzięki ich przesyłaniu – nawet w tak niewielkich ilościach, jak jest to przewidziane w umowie turecko-greckiej – Ankara ma możliwość uzasadnić wagę roli, jaką sobie przypisała. Jednocześnie trzeba pamiętać, że azerskich surowców jest relatywnie niewiele, za mało do zapełnienia nie tylko korytarza tranzytowego, jakim ma ambicje być Turcja, ale nawet aby zapewnić pełne wykorzystanie rurociągów przez cały okres ich funkcjonowania. Do tego niezbędne byłyby surowce kazaskie i/lub turkmeńskie. Kazachstan zobowiązał się do przesyłania szlakiem BTC 10 mln ton ropy rocznie. Jednocześnie jest zaangażowany w kilka innych projektów eksportowych (z których najważniejsze to rurociąg Tengiz – Noworosyjsk (KTK), zwiększanie eksportu *via* Rosja i rurociąg do Chin), co nie pozwala spodziewać się znacznego zwiększenia kazaskiego udziału w BTC. Turkmenistan w zeszłym roku podpisał kontrakt z Rosją, na mocy którego sprzeda jej w ciągu 25 lat większość produkowanego gazu. Pomimo pogłosek, że należy jeszcze wynegocjować warunki sprzedaży Moskwie turkmeńskiego surowca po 2007 roku (czyli w momencie gdy miały skokowo wzrosnąć ilości eksportu do Federacji Rosyjskiej), w chwili obecnej brak jest przesłanek, aby wątpić w obowiązywanie i po tej dacie umowy rosyjsko-turkmeńskiej. Pomimo to tureckie państwowe przedsiębiorstwo naftowo-gazowe podtrzymuje swoje zainteresowanie (i uczestnictwo) zawieszonym 5 lat temu projektem budowy gazociągu transkaspjskiego, umożliwiającego przesyłanie turkmeńskiego gazu do Baku i dalej szlakiem BTE do Turcji.

3.1.2. Iran

Iran ma drugie, po Rosji, zasoby gazu na świecie, jednak do chwili obecnej pozostaje importem netto tego surowca. O eksporcie gazu z Iranu zaczęto myśleć relatywnie niedawno, zawsze

priorytetowym surowcem eksportowym była ropa, a gaz użytkowano wewnętrznie do substytuowania tej ostatniej.

Pierwszy irański gazociąg eksportowy uruchomiono w 2001 roku – jest to szlak biegnący do Turcji. Rurociąg ten jest niewielki i nie zaspokaja w pełni ambicji Teheranu. W chwili obecnej priorytetem Iranu jest zwiększenie eksportu błękitnego paliwa. Ze względów politycznych jednym z najbardziej interesujących Teheran rynków jest rynek europejski, ze względów ekonomicznych i opłacalności poszczególnych projektów wydaje się, że dużo poważniejszym i łatwiejszym do „zdobycia” jest – szybko rosnący i bliższy irańskim złożom – rynek krajów Azji Południowej. Najłatwiejszą – geograficznie i ze względu na istniejącą już infrastrukturę – drogą dla irańskiego surowca do Europy wydaje się być sąsiadująca z nim Turcja. Jednak utrzymujące się nieporozumienia pomiędzy oboma krajami⁵, a także wysoka cena „na wejściu” do Turcji irańskiego gazu⁶, powodują, że tranzyt przez Turcję może w najbliższym czasie nie dojść do skutku.

3.1.3. Irak

Po zmianie władzy w Iraku kraj ten może stać się – po stabilizacji sytuacji wewnętrznej i odzyskaniu pełni mocy produkcyjnych – ważnym, alternatywnym do OPECowskich (jeśli, jak się przewiduje, wystąpi z kartelu) i rosyjskich – źródłem ropy dla zachodnich konsumentów. Jeden z największych irackich rurociągów eksportowych biegnie przez terytorium Turcji (Kirkuk – Ceyhan). Potencjalnie Irak ma także znaczne złoża gazu. Jednak przyszłość eksportu stamtąd zależy będzie od perspektyw stabilizacji sytuacji w kraju, na co w najbliższym okresie są niewielkie szanse. Półtora roku po obaleniu reżimu Saddama Husajna surowce irackie są eksportowane w bardzo ograniczonych ilościach, a rurociągi i inna infrastruktura naftowa stają się obiektami ataków. Dla tranzytu przez Turcję szczególnie istotna jest, niejasna cały czas, sytuacja w irackim Kurdystanie i status Kirkuku.

3.1.4. Inne państwa bliskowschodnie

Posiadają relatywnie nieduże zasoby gazu, które jednak w skali regionalnej mogłyby odegrać znaczącą rolę, i które, dzięki realizacji projektów gazociagowych miałyby szansę trafić do Turcji.

Egipt podpisał z Turcją memorandum zrozumienia dotyczące sprzedaży 4 mld m³ gazu rocznie. Jednak ze względu na nadwyżki już zakontraktowanych ilości surowca przez Ankarę nie należy się spodziewać podpisania umowy w najbliższym czasie.

Trzeba pamiętać, że brak stabilności (i perspektyw ustabilizowania sytuacji) na Bliskim Wschodzie jako całości wpływa negatywnie na rentowność projektów związanych z tym regionem i na bezpieczeństwo tranzytu przez Turcję. Obawy inwestorów budzi niejasna ogólna sytuacja w regionie Zatoki Perskiej oraz brak pewności co do kierunku i konsekwencji dalszych poczynań Amerykanów.

Turcja podpisała także długoterminowe umowy na dostawę gazu skroplonego (LNG) z dwoma dużymi afrykańskimi eksporterami surowca – Algierią i Nigerią.

3.1.5. Rosja

Jest jednoznacznie największym światowym oraz obecnie najstabilniejszym w regionie producentem gazu ziemnego. Dysponuje także największą liczbą połączeń infrastrukturalnych. Jednocześnie jest w stanie najsilniej ze wszystkich krajów producentów wpływać na sytuację w regionie.

Przez Turcję (via cieśniny czarnomorskie) płynie ponad 35% rosyjskiego eksportu ropy oraz znaczne ilości produktów naftowych. Stanowi to większość ropy transportowanej przez Bosfor i Dardanele. W związku z turecką polityką ograniczania transportu przez cieśniny Rosja angażuje się w projekty alternatywnych szlaków – *bypassów* przebiegających przez Bałkany czy przez terytorium Turcji. W chwili obecnej nie wspomina się o możliwości tranzytu rosyjskiego gazu przez Turcję. Ankarę chce zmniejszyć swoją zależność od importu błękitnego paliwa z Rosji. Gaz rosyjski dostarczany jest do Turcji na podstawie trzech różnych umów i dwoma niezależnymi szlakami (transbałkański i Błękitny Potok). Ze względu na zakontraktowane zbyt duże ilości Turcja boryka się z nadmiarem surowca na rynku. W związku m.in. z tą sytuacją renegocjowano warunki dostaw surowca nowym szlakiem Błękitny Potok i ustalono jedną cenę na gaz rosyjski ze wszystkich szlaków docierających do Turcji. Rosja jest – i prawdopodobnie pozostanie

– konkurencyjnym dostawcą surowców na rynek turecki.

Ponadto trzeba wziąć pod uwagę politykę energetyczną Rosji – Moskwa dąży do utrzymania swoich rynków zbytu (w tym m.in. rynku południowoeuropejskiego i tureckiego), dominacji i kontroli nad szlakami eksportu z obszaru post-radzieckiego (w tym nad szlakami z regionu Morza Kaspijskiego). Turecka strategia tworzenia korytarza tranzytowego może być w sprzeczności z celami polityki rosyjskiej – szczególnie jeśli korytarz zostanie wykorzystany do przesyłu nierosyjskich (tj. kaspijskich i bliskowschodnich) surowców. Należy się spodziewać przeciwdziałań ze strony Moskwy, mogą one wpłynąć na przyszłość i ostateczny kształt tureckich projektów energetycznych. W związku z tym w perspektywie średnioterminowej niewykluczone jest, że może dojść do reeksportu przez Turcję rosyjskiego gazu do Europy. Turcja tym samym miałaby gwarantowane stabilne dostawy surowca, dochód i narzędzie wpływu na Rosję. Rosja natomiast mogłaby „zapchać” swoim surowcem alternatywne do już przez nią kontrolowanych szlaki eksportu gazu do Europy.

3.2. Projekty szlaków tranzytowych z Turcji do UE

3.2.1. Gazociągi z Turcji do UE

W chwili obecnej funkcjonuje kilka gazociągów łączących Turcję ze złożami eurazjatyckimi. Najważniejsze (największe) z nich to szlaki rosyjskie – gazociąg transbałkański oraz niedawno zbudowany gazociąg Błękitny Potok. Od dwóch lat funkcjonuje także szlak łączący Iran z Turcją (patrz Tabela 5). W ciągu 1–2 lat powinien zostać także zakończony gazociąg Baku–Tbilisi–Erzurum (BTE), który doprowadzi na rynek turecki gaz kaspijski (azerski). Żeby jednak gaz docierający do Turcji mógł popłynąć dalej do Europy, potrzebne są szlaki łączące Azję Mniejszą z kontynentem. Istnieje kilka projektów tego typu, większość z nich cieszy się wsparciem ze strony Komisji Europejskiej – potencjalnie przyczynią się do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego UE, a także będą stanowić *confidence building measure* (instrument budowy zaufania) pomiędzy Turcją i Grecją, krajami bałkańskimi oraz obszarem po-radzieckim (patrz Mapa 2). Najważniejsze z tych projektów to:

a. projekt „łącznika” (*interconnector*) gazociągowego pomiędzy Turcją i Grecją. Umowa o budowie szlaku została podpisana w 2003 roku pomiędzy stronami i Komisją Europejską. Dodatkowo powstał także plan przedłużenia gazociągu do Włoch. Oba projekty są wspierane przez UE – wpisane do listy *Projects of Pan European interest* (jako proponowane priorytetowe osie przesyłu gazu ziemnego) oraz współfinansowane z funduszy unijnych. Jest to najbardziej zaawansowany i najbliższy realizacji z istniejących projektów. Jednocześnie trzeba pamiętać, że planowane gazociągi mają mieć relatywnie niedużą przepustowość i dostarczać surowiec na tradycyjne, już nasycone, południowe rynki zbytu rosyjskiego gazu, co może podważyć konkurencyjność przedsięwzięcia. Zarówno Grecja, jak i Włochy nie myślą o konsumpcji własnej, a chcą zarabiać na tranzycie.

b. Nabucco – szlak przebiegać ma przez Bułgarię, Rumunię, Węgry do Austrii i ew. Czech, czyli doprowadzić alternatywny (do rosyjskiego) gaz na rynki środkowoeuropejskie. Odbiorcami surowca miałyby także być kraje tranzytowe – Rumunia i Bułgaria. W projekt zaangażowane jest austriackie OMV oraz operatorzy rurociągów poszczególnych krajów tranzytowych. Aby obniżyć koszty inwestycji, planowane jest wykorzystanie na początku wolnych mocy przesyłowych już istniejącej infrastruktury tranzytowej na Bałkanach i Węgrzech. Do końca tego roku planuje się zakończenie studium opłacalności projektu, projekt miałby zostać zrealizowany do 2009–2010⁷. Jego minusem jest to, że zamierza bardzo daleko przesyłać gaz, co znacznie podniesie jego cenę. Poza tym, tak jak i w przypadku poprzedniego projektu, gazociąg ma prowadzić na tradycyjnie rosyjskie rynki zbytu.

Tabela 5. Najważniejsze istniejące i planowane gazociągi przebiegające przez terytorium Turcji

projekt/szlak	długość (km)	przepustowość (mld m ³ /rok)	operator/sponsor	koszt (USD)	stan, komentarz
Transbałkański (Rosja–Ukraina–Mołdawia–Rumunia–Bułgaria–Grecja i Macedonia/Turcja)	750	20 (poszerzona)	Gazprom i firmy tranzytowe w poszczególnych państwach	b.d.	Funkcjonuje
Błękitny Potok	370 km część rosyjska, 396 km po dnie Morza Czarnego	16	Gazprom i ENI	3,4 mld	Funkcjonuje od 2002, 25-letni kontrakt Turcja–FR, nie wykorzystywana pełna przepustowość (1 mld m ³ w 2003), od 2009 r. po 16 mld m ³
Iran–Turcja	520	3-10 (planowany wzrost do 2007)	NIGC, Botas	b.d.	Funkcjonuje od 2002
BTE	960	7–22	BP-Statoil konsorcjum	900 mln	Początek budowy, zakończona do 2006
Turcja–Grecja	285	3,5–11	Botas, Depa	300 mln	Ma zostać zakończony do 2006, wsparcie UE
Grecja–Włochy	225	b.d.	Edison Gas, Depa	b.d.	Propozycja, wsparcie UE
Nabucco (Turcja–Baumgarten)	3400	w Turcji: 25–30 w Austrii: 17–20	Botas, Bulgargaz, Transgaz, MOL, OMV	4,4 mld	Studium opłacalności do końca 2004, wsparcie UE
Bałkański (Turcja–Grecja–Macedonia–Serbia–BiH–Chorwacja–Słowenia–Austria)	1150	b.d.	b.d.	b.d.	propozycja
Bułgaria–Grecja–Włochy	b.d.	b.d.	Gazprom	b.d.	Propozycja, próba zabezpieczenia swojej pozycji na rynku i kontroli nad tranzytem gazu w regionie

Za: IEA/NMC(2003)27/REV 2

c. Projekt bałkański – w chwili obecnej najmniej zaawansowany z projektów. Przewiduje zbudowanie szlaku przebiegającego przez kraje Bałkanów Zachodnich, i docierającego docelowo na rynki środkowoeuropejskie. Ważny byłby jako *confidence building measure* pomiędzy krajami bałkańskimi. Ze względu na brak danych trudno mówić o jego opłacalności.

3.2.2. Ropociągi do UE – projekty omińnięcia cieśnin

Infrastruktura naftowa jest bardziej rozwinięta od gazowej (patrz Mapa 3). Turcja posiada kilka terminali morskich, z których najważniejszy jest w Ceyhan – do niego dopływa ropa iracka, a od maja 2005 roku ma zacząć docierać także kaspijska. Poza tym przez tureckie cieśniny Bosfor i Dardanele łączące Morze Czarne z rynkiem śródziemnomorskim przebiega jeden z ważniejszych w tej części Europy szlaków tranzytowych. Jednym z najważniejszych celów polityki energetycznej Ankary od kilku lat jest znaczne zmniejszenie przepływu tankowców naftowych przez cieśniny i zwiększenie tranzytu lądowego. Motywowane jest to względami zarówno ekologicznymi – tranzyt ropy przez środek Stambułu – jak i ekonomicznymi – tranzyt rurociągami prze-

biegającymi przez terytorium Turcji – przynosiłby znaczne dochody⁸. Większość z realizowanych projektów ropociągów można uważać za sposób omińnięcia cieśnin czarnomorskich. Największym, i najbardziej zaawansowanym projektem jest Baku–Tbilisi–Ceyhan. Drugim, zakończonym, chociaż nieużytkowanym do tego celu rurociągiem, który umożliwiłby omińnięcie cieśnin, jest ukraiński szlak Odessa–Brody. Funkcjonuje też kilka alternatywnych projektów tzw. *by-passów* Bosforu i Dardaneli, z których żaden nie wszedł jeszcze w stadium realizacji. Niektóre z nich popierane są przez rosyjskich producentów ropy i Moskwę (jak np. Burgas–Aleksandrupolis), inne – przez administrację amerykańską (jak wspomniany już BTC czy Burgas–Vlore). W chwili obecnej najbardziej realne wydają się być dwa z tych projektów szlaku Burgas–Aleksandrupolis oraz rurociągu przebiegającego całkowicie przez terytorium Turcji: Kiyikoy–Ibrikbaba. Pierwszy z nich cieszy się poparciem Rosji – największego producenta w regionie przesyłającego duże ilości ropy cieśninami tureckimi – pozostałych państw zaangażowanych w projekt – Bułgarii i Grecji, oraz Komisji Europejskiej. Pomimo to do tej pory nie podpisano wiążącej umowy trójstronnej⁹. Drugi jest wspólnym przedsięwzięciem rosyj-

Tabela 6. Najważniejsze istniejące i planowane ropociągi przebiegające przez terytorium Turcji

projekt	długość (km)	przepustowość (mln t/rok)	operator/sponsor	koszt (USD)	stan
Odessa–Brody	675	12–45	Rząd Ukrainy i Ukrtransnafta	500 mln	Zakończona budowa I nitki, przetestowana, nieużywana
Brody–Płock	745	15	Ukrtransnafta i inni	450 mln	Studia nad projektem, szukanie sponsorów
BTC	1760	50	Konsorcjum BP, Statoil, ConocoPhillips i in.	3 mld	Budowa trwa, ma zostać zakończona do maja 2005
Družba Adria	200	5–15	Jukos, TPP, MOL, Janaf	30–80 mln	Studium opłacalności zakończone, zawieszony
Burgas – Aleksandrupolis	280	15–35	Rządy FR, Bułgarii i Grecji	do 750 mln	Zaawansowane studium. Poparcie UE
Konstanta–Omisalj–Triest	1300	40	Rządy i prywatni inwestorzy	1 mld	Wstępne studium
Burgas–Vlore (AMBO)	900	36	Konsorcjum AMBO	1,3 mld	Wstępne studium. Poparcie UE
Kiyikoy–Ibrikbaba (bypass wewnętrz-turecki)	193	60	Turecki holding Andalu, Transnifeft', TNK-BP i Tatnifeft'	900 mln	Studium opłacalności
Samsun–Ceyhan (wewnętrz-turecki)	660	b.d.		1,1 mld	propozycja

Za: IEA/NMC(2003)27/REV 2

sko-tureckim, i ze względu na interes obu stron, jak i relatywnie niski koszt realizacji, wydaje się mieć szanse powodzenia.

3.3. Polityka UE

Realizacja tureckich projektów tranzytowych zależeć będzie nie tylko od determinacji Ankary, ale także od priorytetów innych aktorów zaangażowanych w regionie, przede wszystkim Unii Europejskiej. Unia stara się dywersyfikować dostawy surowców energetycznych. Korytarz turecki – jako kolejny szlak eksportowy, szczególnie ważny, jeżeli chodzi o dostawy gazu¹⁰ – dobrze się w tę politykę wpisuje. Państwa sąsiadujące z Turcją (a *via* Turcja z Europą) są ważnymi obecnymi bądź potencjalnymi dostawcami surowców energetycznych do Unii. Wspólne długoterminowe przedsięwzięcia wzmacniają więzy sąsiedzkie i regionalne między kandydatami do UE a jej obecnymi członkami. W maju 2003 roku, w związku z rosnącą wzajemną zależnością Komisja Europejska przyjęła *Komunikat o intensyfikacji współpracy energetycznej z krajami sąsiadującymi z UE*¹¹. Określa on wspólne zasady działania, potrzeby i cele, m.in. postuluje:

- rozwiązywanie problemów infrastrukturalnych na regionalnym poziomie,
- dążenie do zróżnicowania (zarówno geograficznego, jak i technologicznego) źródeł energii, oraz
- ułatwianie handlu nośnikami energii w Europie i z sąsiadującymi kontynentami.

W spełnieniu tych postulatów ma pomóc tworzenie wspólnego rynku energetycznego (*common energy market*) – na którym będą obowiązywać jednakowe jak w UE zasady – na Bałkanach i w Turcji, oraz rosnące zaangażowanie Unii na Kaukazie Południowym. UE jest w coraz większym stopniu zależna od zewnętrznych źródeł surowców, a w związku z tym w jej interesie leży możliwość jak najskuteczniejszego wpływania na stabilność i niezawodność dostaw i tranzytu przez kraje trzecie. Bruksela ma sprawdzone narzędzia wpływu na kraje aspirujące do członkostwa w UE, w tym na Turcję.

3.4. Polityka USA

Cele polityki Waszyngtonu w regionie determinują sytuację geopolityczną w regionie, a w związku z tym także opłacalność poszczególnych projektów energetycznych. Najważniejsze z tych celów, wpływające na perspektywy tranzytu przez Turcję, to w chwili obecnej:

- próba całościowej przebudowy Bliskiego Wschodu¹²: systemu bezpieczeństwa i zagwarantowania dominacji USA w regionie; promocji demokracji i wolnego rynku pod patronatem amerykańskim m.in. jako sposobu kontroli tamtejszego rynku energetycznego;
- budowa stabilnego i proamerykańskiego Iraku jako potencjalnego stabilizatora regionu;
- polityczne i gospodarcze osłabianie pozycji Iranu, głównego przeciwnika i rywala USA w regionie m.in. za pomocą sankcji blokujących większe inwestycje w sektor energetyczny i infrastrukturę. Obecnie stosunek USA do Iranu jest szczególnie chłodny w związku z irańskim projektem nuklearnym i zarzutami o destabilizację sytuacji w Iraku przez Iran;
- dążenie USA do zmniejszenia roli krajów OPEC w kształtowaniu sytuacji na światowym rynku ropy;
- dążenie do zmniejszenia roli Rosji na postradzieckim i europejskim rynku surowców energetycznych. Zmniejszenia jej wpływów i kontroli nad wydobyciem i infrastrukturą krajów Azji Centralnej i Kaukazu.

W związku z powyższym administracja amerykańska popiera wszystkie projekty niezależnego od Rosji eksportu surowców kaspjskich – priorytetowymi projektami są BTC i BTE. W interesie Waszyngtonu byłoby też niedopuszczenie do przesyłania gazu rosyjskiego tureckim korytarzem tranzytowym do Europy. Jednocześnie USA jednoznacznie potępiają plany – tak Teheranu, jak i pojedynczych europejskich inwestorów – tranzytu irańskiego surowca przez Turcję do UE. Dużą niewiadomą pozostaje rozwój sytuacji na całym Bliskim Wschodzie – jego stabilność i warunki dla eksportu surowców energetycznych. Na sytuację bez wątpienia będą miały wpływ postępy (lub porażki) w stabilizacji Iraku i dalszy rozwój sytuacji wokół Iranu.

Agata Łoskot

¹ A w bezpośrednim sąsiedztwie Turcji znajduje się ok. 55% światowych zasobów gazu i 37% ropy.

² Za: www.eia.doe.gov i obliczenia własne.

³ Jak wyżej.

⁴ Znaczne zasoby gazu ma również, położony nie nad samym Morzem Kaspijskim, ale w jego basenie, Uzbekistan. Jednak ze względu na dużą konsumpcję wewnętrzną kraj ten nie będzie ważnym eksporterem gazu, przynajmniej w średnim okresie.

⁵ Irańczycy oskarżają Ankarę o dyskryminowanie ich surowca. Jako narzędzie do zapobieżenia temu traktują możliwość podpisania przez Iran Karty Energetycznej i jej Protokołu Tranzytowego. Ich sygnatariuszem jest też Turcja, także istniałby wtedy obowiązujący oba państwa zestaw zasad regulujący kwestie przesyłu surowców oraz mechanizm rozwiązywania sporów.

⁶ Irański gaz wydobywany jest ze złóż na południu kraju, surowiec przesyłany do Europy musi pokonać długą (i skomplikowaną geologicznie) trasę.

⁷ Kiedy przestaną obowiązywać Bułgarię i Rumunię długookresowe umowy z Rosją, zapewniające całe objętości ich gazociągów tranzytowych.

⁸ Za tranzyt przez cieśniny Turcja – według obowiązującego prawa morskiego – nie może pobierać opłat.

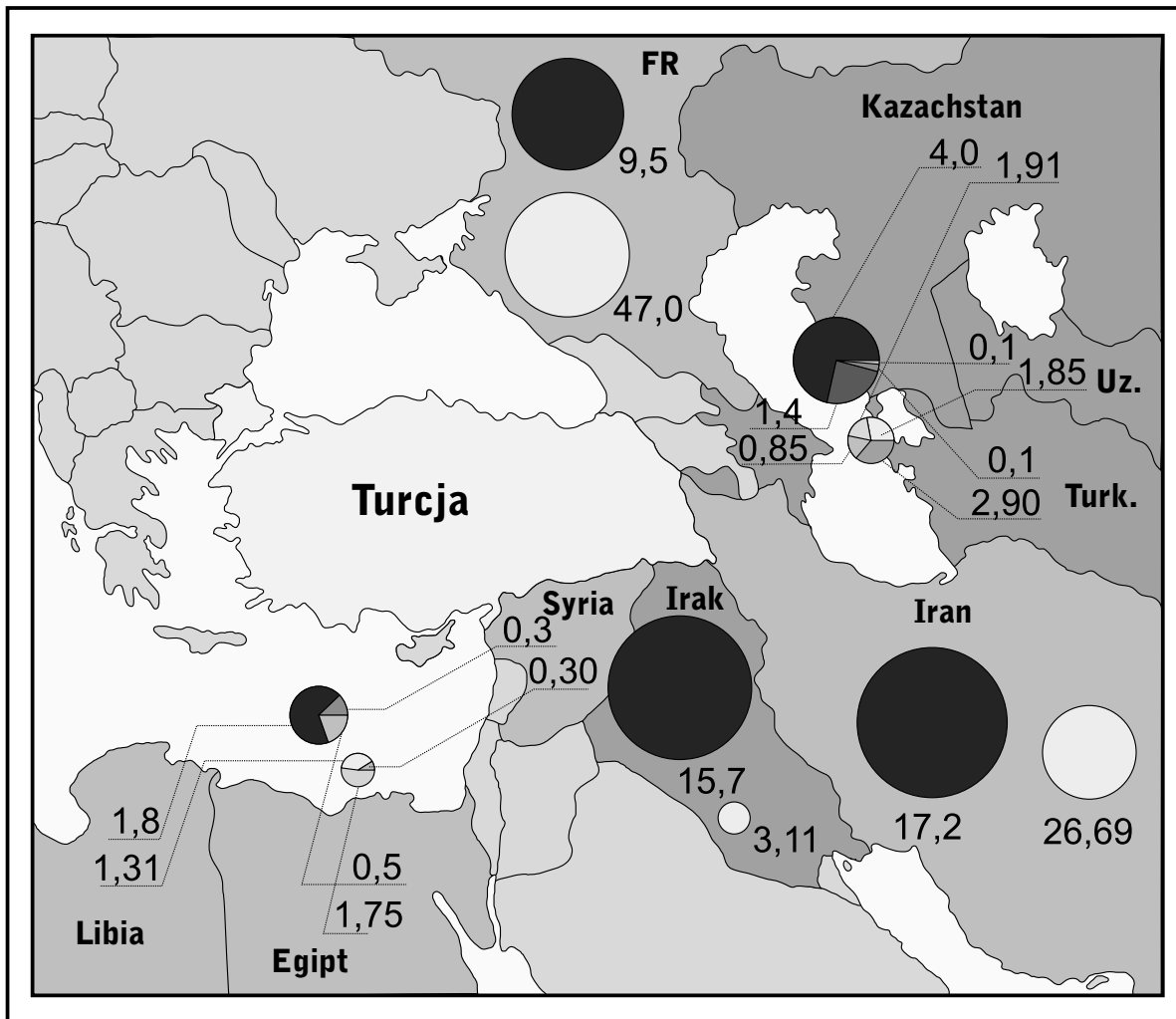
⁹ Mówi się, że ze względu na nieporozumienia bułgarsko-greckie. Większość projektów bałkańskich boryka się z problemem przeszłych bądź obecnych konfliktów pomiędzy potencjalnymi krajami tranzytowymi.

¹⁰ Gaz w odróżnieniu od ropy jest „przywiązany” do rurociągów (gaz skroplony – LNG – jest obecnie jeszcze mało rozpowszechniony), stąd m.in. w przypadku gazu mamy do czynienia z regionalnym – a nie światowym, jak w przypadku ropy – rynkiem surowca. Europa jest w pewnym sensie „skazana” na dostawy z regionów z nią sąsiadujących.

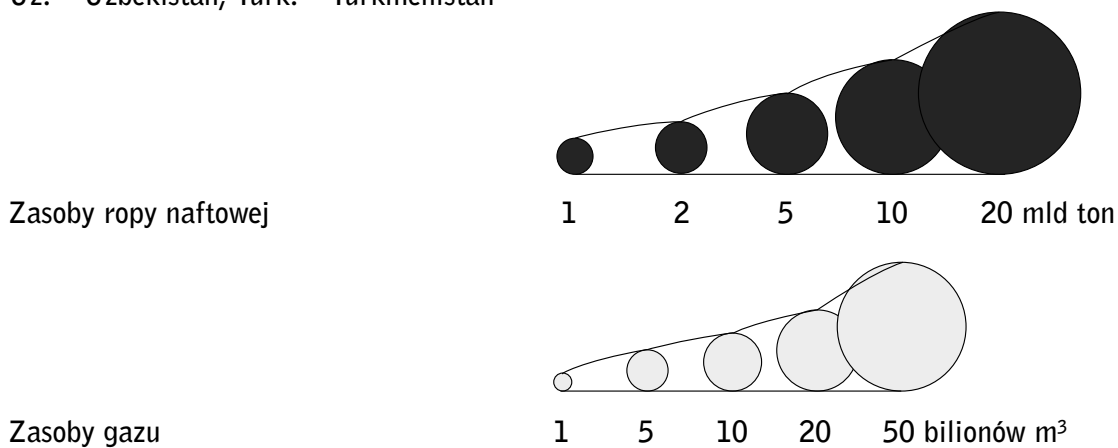
¹¹ Jako część szerszej strategii – Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours.

¹² Od 11 września 2001 r., wraz z ogłoszeniem wojny z terroryzmem, „osi zła” (w niej m.in. Irak i Iran); przez operację „Iracka wolność”; niedwuznaczne naciski na Syrię i Iran; próby storpedowania irańskiego programu nuklearnego (z poważnym niebezpieczeństwem rozwiązań siłowych). Realizacja tego projektu stała pod znakiem zapytania w związku z problemami w Iraku i kampanią wyborczą USA w 2004 r., obecnie należy jednak przypuszczać, że znowu zostanie podjęta.

Mapa 1. Zasoby ropy i gazu w państwach sąsiadujących z Turcją

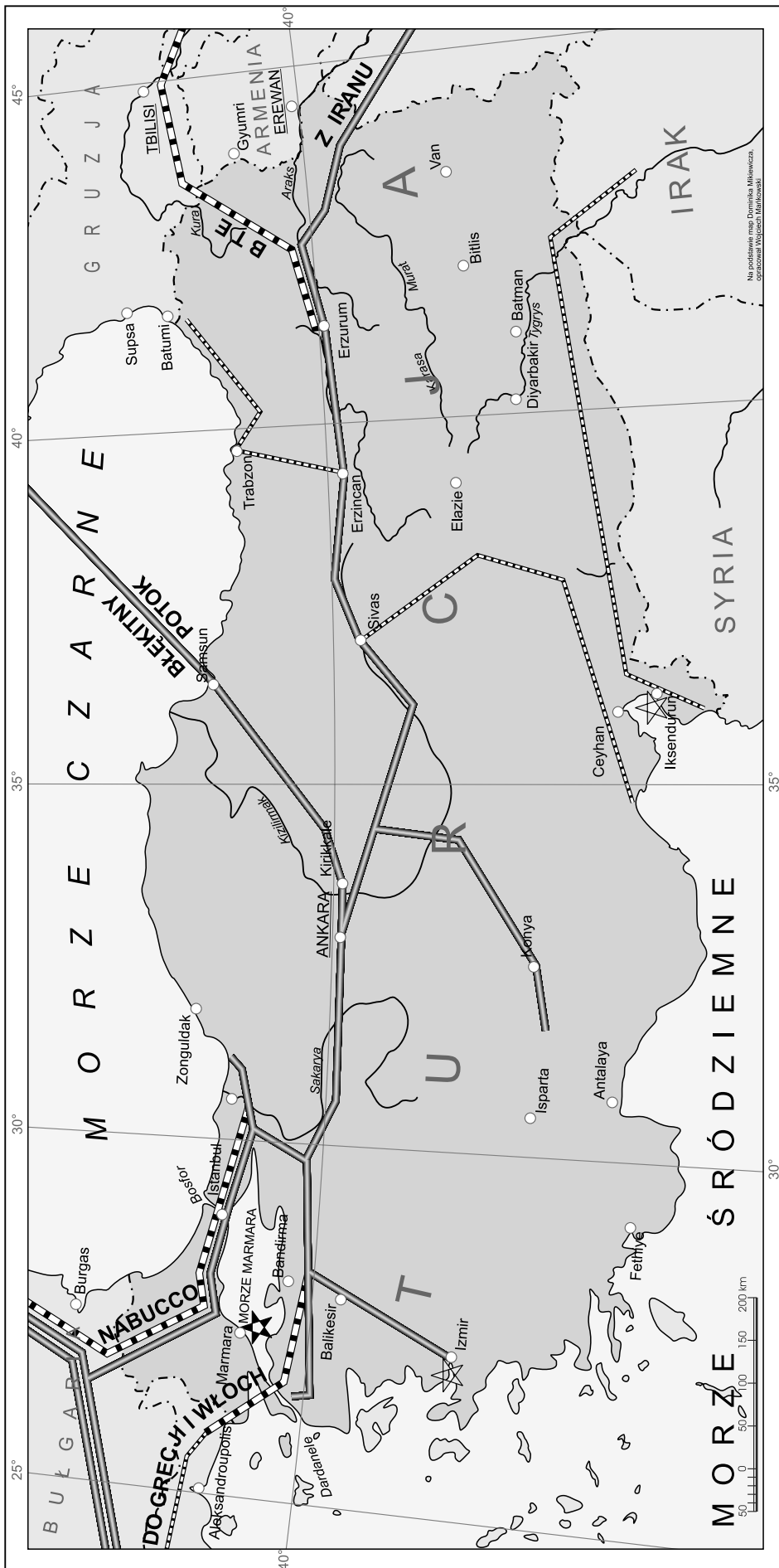

Uz. – Uzbekistan; Turk. – Turkmenistan

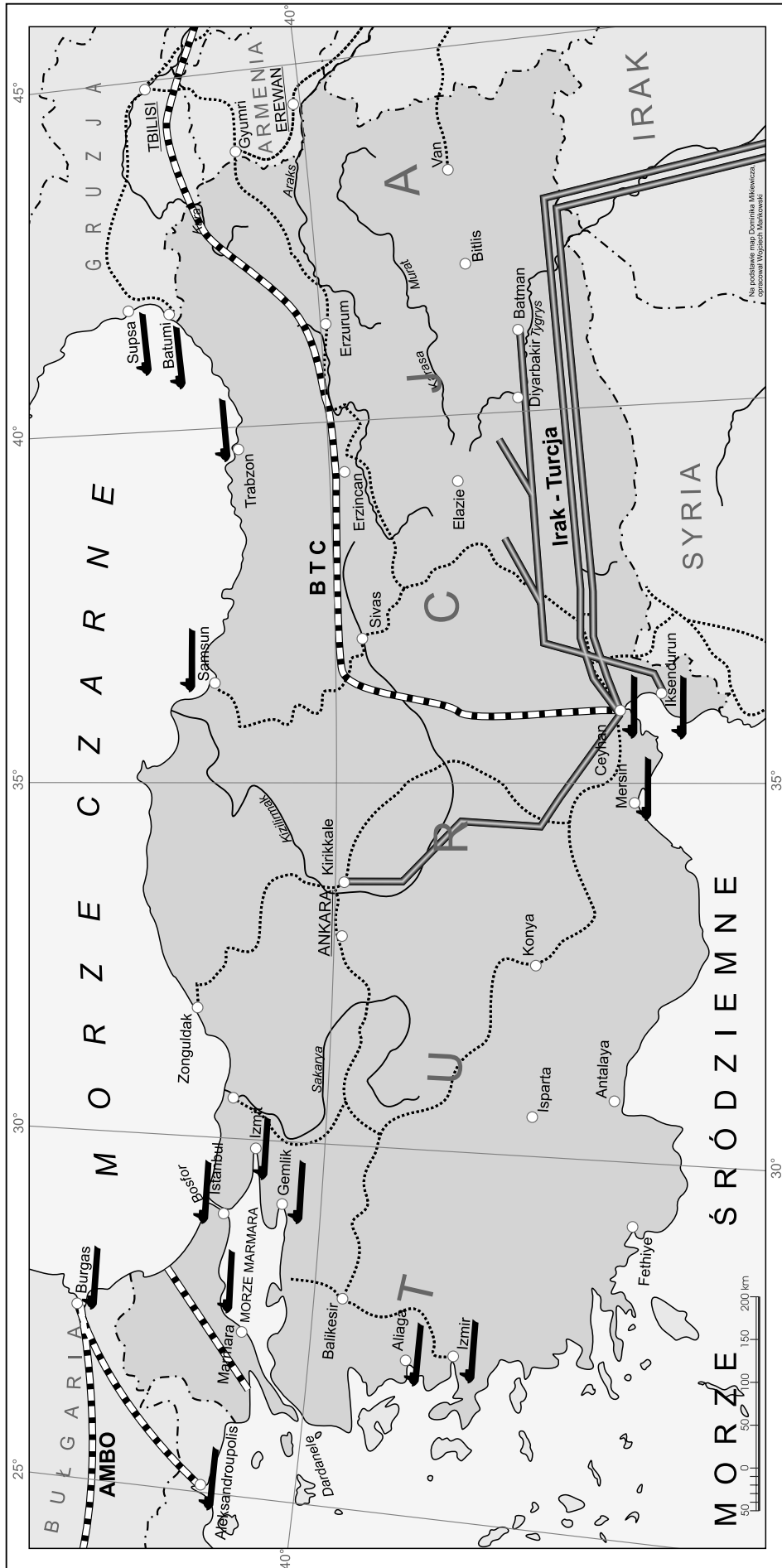

Źródło: www.bp.com; dane – koniec 2003 r.

Mapa 2. Gazociągi istniejące i planowane

Mapa 3. Ropociągi istniejące i planowane

Turkey – an energy transit corridor to the EU?

Agata Łoskot

1. Main points

– The priority of Ankara’s energy policy is to make Turkey an important transit corridor for energy resources transported to the EU. Turkey wishes to play an active role in the distribution and sale of gas and oil flowing across its territory.

– Transit and sale of energy resources, and gas in particular, are expected to provide a major source of income for Turkey and a tool by which Ankara will be able to build its position in the region and in Europe.

– Since Turkey is an EU candidate country, Brussels will probably welcome Turkey’s role as a transit corridor as much as Ankara will.

– The success of Ankara’s energy strategy hinges on developments in Turkey’s internal energy market.

– It also depends on a number of external factors including:

1. Export policies and internal situation in producer countries. Most importantly, it depends on:

- a. Russia and its energy policy priorities
- b. Stability in the Middle East.

2. Policies of consumer countries, including the EU in particular.

3. Policies of world powers present in the region (USA).

2. Energy strategy of Turkey

Because of its geographic location, Turkey is a natural bridge between Europe and Asia – a fact that merchants from both continents have exploited for centuries. In recent years, and especially since the Soviet Union disintegrated and the region’s *modus vivendi* collapsed, efforts have been made to restore the movement of goods from the East to the West and to increase its volume. The idea to restore the Silk Road connecting East Asia/China with Western Europe *via* the post-Soviet republics in the Caucasus and Central Asia has been gaining currency, and one should remember that transit routes *via* today’s Turkey were an important part of the original Silk Road.

Development of the transport system is particularly important in the case of energy carriers, whose consumption in and imports into Europe are rising, and whose greatest reserves are located far away from European consumers. The natural (external) sources of gas and oil for Europe include: North Africa, the post-Soviet area (Russia and the Caspian Sea region) and the Middle East. The latter two regions have approx. 70 percent of the world's oil and gas reserves¹ (see Map 1). At the same time, however, the shortage of ex-

port connections is the most severe in their case, especially with regard to natural gas.

Because Turkey directly borders the oil and gas-rich areas, and because Europe requires increasing quantities of both resources and needs to diversify the transport routes, it has been a priority of Ankara's energy policy for several years to transform Turkish territory into an important transit corridor for energy resources transported to the EU. Turkey is an EU candidate country, which

Table 1. Oil potentials of Turkey's neighbours, 2002

million tons	proven reserves	potential reserves	exports now	exports 2010
Kazakhstan	4 000.0	12 551.2	40.0	85.0
Turkmenistan	150.1	5 184.2	2.8	7.5
Azerbaijan	1 364.3	4 365.6	10.4	50.0
Iran	17 162.3		94.6	249.0
Iraq	15 688.9	21 828.1	71.3	298.8
Egypt	504.8		9.6	
Algeria	1 541.6	5 866.3	40.3	
Russia	9 549.8	20 463.8	188.4	

Source: Oil Information 2004, IEA, www.eia.doe.gov, news agencies

Table 2. Gas potentials of Turkey's neighbours, 2002

billion cubic metres	proven reserves	potential reserves	exports now	exports 2010
Kazakhstan	1 910.3	2 498.9	6.1	36.0
Turkmenistan	2 009.3	7 496.9	38.8	93.4
Azerbaijan	849.0	990.5	0.0	14.2
Iran	26 602.0		1.3	10.0
Iraq	3 113.0	4 245.0	0.0	10.0
Egypt	1 754.6	3 396.0	0.0	
Algeria	4 528.0	5 150.6	61.3	
Russia	47 544.0		182.4	

Source: Natural Gas Information 2004, IEA, www.eia.doe.gov, news agencies

Table 3. Turkey's production, consumption and import of oil and gas

	1995	2000	2001	2002	2003	2010*	2020*
Oil production, million tons	3.5	2.8	2.5	2.4	2.3	1.5	0.7
Oil consumption, million tons	28.6	30.3	28.4	30.1	29.9	39.8	49.8
Oil imports, million tons	26.4	28.9	26.4	28.2	28.5	38.5	50.5
Gas production, billion cubic metres	0.2	0.6	0.3	0.4	0.6	0.3	0.3
Gas consumption, billion cubic metres	7.0	14.9	16.0	17.6	21.2	40.7	43
Gas imports, billion cubic metres	6.9	14.4	15.8	17.1	20.7	51.0	41

Source: IEA, Oil Information 2004, Natural Gas Information 2004, news agencies and proprietary calculations

* forecasts

means that it is adapting economically and politically to the Community standards and requirements. For this reason the prospect of Turkey embracing the role of a transit corridor appears to be as attractive to Brussels as it is to Ankara.

Turkey does not have any substantial hydrocarbon resources of its own. It imports approx. 95 percent of its oil and 97 percent of gas. More than 70 percent of gas imported by Turkey in 2002 came from Russia. In the case of oil there was no such unilateral dependence (Turkey imports oil mostly from Saudi Arabia, Iran, Iraq, Syria and Russia).

In the late 1980s and early 1990s Turkey faced the prospect of a rapid growth of internal consumption of energy resources (according to pre-crisis forecasts, gas consumption was expected to reach 45 billion cubic metres in 2005 and 53 billion cubic metres in 2010²). Without proper measures being taken, this could lead to a growing dependence on imports from a single source (Russian Federation) and periodic shortages of energy resources caused by infrastructure shortcomings and insufficient quantities of supplies under the contracts in force. A number of measures were taken to address this problem. Most importantly, gas deals were signed with Azerbaijan, Russia, Iran, Algeria and Nigeria. Those agreements secured stable and diversified supplies for Turkey and were expected to satisfy growing internal consumption for the next two

decades. The economic crisis of 2001 entailed a slump in domestic energy consumption, and the forecasts had to be corrected (with gas consumption at 25 billion cubic metres in 2005 and 42 billion cubic metres in 2010³). Attempts were made to renegotiate some of the contracts concluded (and to revise their terms, as it was the case with the Blue Stream, the gas pipeline from Russia to Turkey built on the Black Sea bed). Still Turkey had to handle the surplus of energy resources to be supplied over the next several years in an optimum manner. In that situation it became increasingly urgent to implement the transit corridor idea in order to re-export/sell the surplus to mainland Europe.

Hence, Ankara's present energy strategy has been determined by a number of external factors such as the country's geographic location or geopolitical situation in the region, and internal factors in Turkey, including the country's ambition to join the EU, expected increase in demand, concluded contracts and the economic crisis. Today, the most important objectives of Turkey's strategy seem to be:

I. To transform Turkey into a transit corridor for energy resources transported from the East to the EU. In this context, the East means:

A. the post-Soviet area; Ankara's current rhetoric attaches primary significance to the Caspian Sea region and projects implemented there, in which Turkey is actively involved. This rhetoric corre-

Table 4. Gas contracts concluded by Turkey

Contract with	Volume of imports, billion cubic metres	Date signed	Term
Russia – Trans-Balkan contract 1	6	1986 (supplemented in 1999)	25 years, to 2011
Russia – Trans-Balkan contract 2	8	1998	23 years, to 2021
Russia – Blue Stream	16	1997	25 years, to 2027
Azerbaijan	6.6	2001	30 years, to 2020
Turkmenistan	16	1999	As of 2006
Iran	10	1996	25 years, to 2026
Algeria (LNG)	4	1988	20 years, to 2014
Nigeria (LNG)	21.2	1995	22 years, to 2020
Preliminary agreement with			
Egypt	4		
Iraq	10		
Total	81.8		

Source: www.botas.gov.tr

sponds well with the United States' priorities in the region and with the European Union's policy to diversify energy sources (see below). However, Russia may also become an important supplier of energy resources exported *via* Turkey, because of its potential, which is much greater than that of the Caspian region, and its existing network of pipeline connections, and political and trade links.

B. the Middle East – Iran, Egypt (gas), Iraq (oil). Transit will take place *via* Turkish territory, as oil transport *via* the Bosphorus and Dardanelles Straits is to be downsized and ultimately eliminated.

II. Turkey's ambition is to be more than just a transit country. In the words of its officials, Turkey wants to be the fourth largest "source" of energy carriers for the EU (after Russia, Algeria and the North Sea region). Ankara wants to play an active role in the distribution and sale of energy resources flowing through its territory, and it begins to put this idea into practice, as evidenced, among other facts, by Teheran's complaints about discrimination against Iranian gas.

III. Transit and sale of energy carriers are expected to become an important source of income for Turkey, but also a tool to strengthen its position in the region and in Europe (especially in the EU), and to ensure energy security for the country. The signing of the Turkish-Greek agreement and the implementation of the project to build a gas pipeline connecting Turkey and Greece were important steps from the point of view of development of good neighbourly relations between the two countries. Owing to the increased transit potential alone, Ankara was able to reinforce its bargaining position in the negotiations with Moscow (the Blue Stream contract). As an important transit area and the country deciding whose oil and gas should be transmitted further, Turkey may become an influential player in the EU energy security policy. Finally, with the contracts it has concluded and its strengthening position in the regional energy games, Ankara is systematically improving its own energy security.

3. Prospects of oil and gas transit *via* Turkey

The feasibility of Ankara's energy strategy hinges on the determination and steadfastness of Turkish authorities (on whether changing cabinets will be able to maintain a constant energy policy), and on a number of external factors, the most important of which include:

- Turkey's neighbours export potential, both existing and potentially available in the near future (including existing transport infrastructures and those that can be possibly developed), and the priorities of export policies implemented by producer countries such as Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan in the Caspian Sea region, Iran, Iraq, other countries of the Middle East, and Russia. If, for example, Europe is removed from its position as the priority market for leading gas producers by East and South Asia, this may adversely affect Turkey's transit plans.
- Policies of consumer countries (EU) and world powers active in the region (USA).

3.1. Export potential of regions/countries in Turkey's neighbourhood

3.1.1. Caspian Sea

Within the next several years to a decade, three countries of the Caspian Sea region, being Kazakhstan, Turkmenistan and Azerbaijan, may become important exporters of hydrocarbons to Eurasian markets⁴. Kazakhstan has the largest oil reserves in the Caspian region, including the largest deposits discovered recently. Potentially, it also has substantial gas reserves. Turkmenistan is the Caspian gas potentate, and Azerbaijan, in whose territory some of the world's oldest known deposits are located, has smaller reserves than its neighbours, but it is located closer to the European markets. In all probability, it is from Azerbaijan that large volumes of oil will flow to Turkey and further to Europe next year, followed by gas one or two years later. Azerbaijan's energy resources will be the first Caspian hydrocarbons to reach Western consumers independently of Russia. In this way, Moscow's hegemony in the transport and sale of energy carriers from the post-Soviet area will be overcome, and one of the aims of Washington's policy in the region will be accomplished. The

pipeline projects implemented with this objective in mind (Baku–Tbilisi–Ceyhan – BTC and Baku–Tbilisi–Erzurum – BTE) are therefore important not only economically, but also politically or even geopolitically. They are also immensely important for Ankara – implemented with international support and cooperation, they are a materialisation of the Turkish transit corridor idea. It was also because of the Caspian resources that the project to build a gas pipeline between Turkey and Greece was initiated in order to provide a connection needed to complete gas transit to Europe. Caspian, and in this case Azeri, resources, are important practically, but also symbolically. Once they get to be transmitted, even in the small quantities provided for in the Turkish-Greek agreement, will enable to Ankara to justify the importance of the role it claims. It should be remembered, though, that the volume of Azeri resources is relatively small and insufficient to completely fill the pipelines throughout their useful life, let alone the transit corridor that Turkey hopes to become. For this, Kazakh and/or Turkmen resources will be necessary. Kazakhstan has pledged to transmit 10 million tons of oil annually *via* the BTC. It is simultaneously involved in several other export projects, the most important of which include the Tengiz – Novorossiysk (KTK) pipeline, increasing exports *via* Russia, and a pipeline to China. For this reason Kazakhstan should not be expected to substantially increase its commitment in the BTC. Last year Turkmenistan signed a contract with Russia, under which it is going to sell most of its gas production over the next 25 years to Russia. Despite rumours that the terms on which Turkmen gas is to be sold to Moscow after 2007 (i.e. when the volume of export to the Russian Federation is expected to rise dramatically) have yet to be negotiated, one has every reason to believe that the Russian-Turkmen agreement will remain in force after this date. Nevertheless, the Turkish state-owned oil and gas company remains interested (and involved) in the project (which has remained suspended for 5 years) to build a Trans-Caspian gas pipeline to transmit Turkmen gas to Baku and further to Turkey *via* the BTE.

3.1.2. Iran

Iran has the world's second largest gas reserves (after Russia) but for the time being it remains

a net importer of gas. The idea to export gas from Iran is fairly recent. Oil has always been the country's priority export commodity, and gas has been utilised internally as an oil substitute.

The first Iranian export gas pipeline (to Turkey) was launched in 2001. It is small and fails to match Teheran's capabilities and ambitions. Iran's priority at the moment is to increase gas exports. For political reasons, Teheran is most interested in the European market, but in terms of the economy and the profitability of actual projects, the fast-growing South Asian markets located closer to Iranian deposits appears to be more realistic and easier to "conquer". The easiest way for Iranian gas to reach Europe, both geographically and in terms of infrastructure availability, is *via* the neighbouring Turkey. However, because of ongoing disputes between the two countries⁵, and the high price paid for Iranian gas on entry to Turkey⁶, Turkish transit may prove impracticable in the nearest future.

3.1.3. Iraq

Once Iraq becomes internally stable and regains its full production capacity after the regime change, the country may become an important source of oil for Western consumers and an alternative to Russia and the OPEC (if it quits the cartel as expected). One of the largest Iraqi export pipelines runs across Turkish territory (Kirkuk – Ceyhan). Iraq also has substantial potential gas reserves. However, the future of its exports depends on the success of the country's stabilisation, which seems unlikely to happen in the nearest future. One and a half years after the toppling of Saddam Hussein's regime, Iraq exports very limited quantities of its resources, while pipelines and other oil infrastructure are targeted in attacks. Finally, the situation over the Iraqi Kurdistan and the status of Kirkuk, which are very important from the point of view of oil transit *via* Turkey, remain unclear.

3.1.4. Other countries of the Middle East

Other Middle Eastern countries have relatively small gas reserves, but they could still play an important role at the regional level and their gas could possibly reach Turkey if the respective gas pipeline projects are implemented. Egypt and Turkey have signed a memorandum of understanding concerning the sale of 4 billion m³ of

gas a year. But since Ankara has to cope with surpluses under contracts already in place, no deal is expected to be signed in the near future.

It should be remembered that the instability and lack of prospects for normalisation in the Middle East as a whole adversely affect the profitability of projects in the region and the security of transit *via* Turkey. Investors are concerned about the unclear general situation in the Persian Gulf and the uncertainty over the United States' next moves and their consequences.

Turkey has also signed long term agreements for the supply of liquefied gas (LNG) with two large African gas exporters: Algeria and Nigeria.

3.1.5. Russia

Russia is definitely the world's largest producer of natural gas. At the moment, it is also the most stable producer of energy resources in the region. It possesses the greatest number of infrastructural connections and can influence the region's situation more than any other producer country.

More than 35 percent of Russian oil exports and substantial quantities of its petroleum products are transported *via* Turkey (the Black Sea Straits). Consequently, Russian exports account for a majority of all oil transported *via* the Bosphorus and the Dardanelles. In connection with Turkey's policy to reduce the volume of transport *via* the Straits, Russia is engaged in projects to create alternative routes that will bypass the Straits *via* the Balkans or Turkey. The possibility to transit Russian gas *via* Turkey is not on the agenda at the moment. Ankara wants to reduce its dependence of gas imports from Russia. Russian gas is supplied to Turkey under three separate deals, *via* two independent routes (the Trans-Balkan route and the Blue Stream). Because Turkey receives excessive gas quantities under the contracts in force, it is struggling with a gas surplus. For this and other reasons, the terms of supplies *via* the Blue Stream have been renegotiated, and a single price on Russian gas has been agreed for all routes reaching Turkey. Russia is, and will probably remain, a competitive supplier of energy carriers for the Turkish market.

One should also bear in mind Russia's energy policy. Moscow wants to keep its markets (including Southern Europe and Turkey), and to

dominate and control export routes from the post-Soviet area (including routes from the Caspian Sea region). Turkey's strategy to create a transit corridor may run counter to the Russian policy and interests, especially if the corridor is used to transmit non-Russian energy carriers (i.e. those from the Caspian region and the Middle East). Moscow will predictably undertake countermeasures that will influence the future and the ultimate shape of Turkey's energy projects. It is therefore possible that in the medium term, Russian gas may be re-exported to Europe *via* Turkey. This would afford Turkey stable supplies, revenues and a tool to influence Russia. Russia, on the other hand, would be able to fill gas export routes to Europe alternative to those it already controls with its own gas.

3.2. Projects for transit routes from Turkey to the EU

3.2.1. Gas pipelines from Turkey to the EU

Presently there are several gas pipelines connecting Turkey with the Eurasian deposits. The most important and the largest of them are Russian routes, including the Trans-Balkan gas pipeline and the recently built Blue Stream. A route connecting Iran with Turkey has also been operational for two years (see Table 5). Within the next 1–2 years, the Baku–Tbilisi–Erzurum (BTE) gas pipeline should also be completed. It will transport Caspian (Azeri) gas to the Turkish market. However, routes connecting Asia Minor with the continent need to be established in order for gas coming into Turkey to flow to Europe. There are several such projects, and most of them are supported by the European Commission, as they will potentially increase the EU's energy security and serve as a confidence building measure between Turkey and Greece, the Balkan countries and the post-Soviet area (see Map 2). The most important of those projects include:

a. an interconnector gas pipeline between Turkey and Greece. The deal to build such a route was signed in 2003 by the European Commission and the two parties concerned. In addition, a plan was developed to extend the pipeline to Italy. Both projects are supported by the EU: they are included in the list of Projects of Pan Euro-

pean interest (as the proposed priority axes of natural gas transmission) and are co-financed by the EU budget. This undertaking is the most advanced and the closest to completion among all current projects. It should be remembered, however, that the projected gas pipelines will have relatively low capacity and will supply gas to the traditional, saturated markets in southern Europe that have been buying Russian gas as yet. This may damage their competitiveness. Besides, neither Greece nor Italy want to buy gas for internal consumption – both countries hope to cash in on transit.

b. Nabucco. This route is to cross Bulgaria, Romania and Hungary to Austria and possibly the Czech Republic. It is meant to provide an alternative to Russian gas for the Central European

markets. Transit countries Romania and Bulgaria are also expected to buy gas from this project. The venture involves OMV of Austria and pipeline operators from respective transit countries. In order to cut investment costs, the route will initially use the idle transmission capacity of existing transit infrastructures in the Balkans and in Hungary. The project's feasibility study is to be completed by the end of this year, and the project itself is to be implemented by 2009–2010⁷. Its weakness is that it will serve for very long distance transmission of gas, driving the price of gas upwards. Besides, like the project discussed previously, it will deliver gas to Russia's traditional markets.

c. The Balkan project – the least advanced project for the time being. It aims to build a route

Table 5. Major existing and projected gas pipelines across Turkish territory

Project/route	Length (km)	Capacity (billion cubic metres/year)	Operator/sponsor	Cost (\$)	Status, comments
Trans-Balkan (Russia–Ukraine–Moldova–Romania–Bulgaria–Greece and Macedonia/Turkey)	750	20 (extended)	Gazprom and transit companies in respective countries	N/A	Operational
Blue Stream	370 km in Russia, 396 on Black Sea bottom	16	Gazprom and ENI	3,4 billion	Operational since 2002, 25-year contract between Turkey and FR, capacity not utilised fully (1 billion cubic metres w 2003), 16 billion cubic metres as of 2009
Iran–Turkey	520	3-10 (projected increase to 2007)	NIGC, Botas	N/A	Operational since 2002
BTE	960	7–22	BP-Statoil consortium	900 million	Construction works about to begin, to be completed by 2006
Turkey–Greece	285	3,5–11	Botas, Depa	300 million	To be completed by 2006 EU support
Greece–Italy	225	N/A	Edison Gas, Depa	N/A	Proposal, EU support
Nabucco (Turkey–Baumgarten)	3400	In Turkey: 25–30 In Austria: 17–20	Botas, Bulgargaz, Transgaz, MOL, OMV	4,4 billion	Feasibility study by the end of 2004, EU support
Balkan (Turkey–Greece–Macedonia–Serbia–BH–Croatia–Slovenia–Austria)	1150	N/A	N/A	N/A	Proposal
Bulgaria–Greece–Italy	N/A	N/A	Gazprom	N/A	Proposed measure to secure market position and control of gas transit in the region

Source: IEA/NMC(2003)27/REV 2

via the Western Balkan countries that will ultimately reach Central European markets. It will be important as a confidence building measure between the Balkan countries. Since no figures for this project are available, it is difficult to estimate its profitability.

3.2.2. Pipelines to the EU – Projects to bypass the Straits

The oil infrastructure is better developed than the gas infrastructure (see Map 3). Turkey has several sea terminals, including the most important one in Ceyhan, which now receives Iraqi oil and as of May 2005 is also expected to handle Caspian crude. In addition, the Turkish Straits of Bosphorus and Dardanelles that connect the Black Sea with the Mediterranean serve as one of the most important transit routes in that part of Europe. For several years, one of the aims of Ankara's energy policy has been to reduce the number of oil tankers crossing the Straits and to increase land transport. This is due to environmental reasons (to eliminate oil transit *via* the centre of Istanbul), as well as economic considerations – transit using pipelines in Turkish territory could be a major source of income⁸. Most

of the pipeline projects currently underway will bypass the Black Sea Straits. The largest and most advanced of them is the Baku–Tbilisi–Ceyhan pipeline. Another project that could be used to bypass the Straits is the Ukrainian Odessa–Brody route – it is completed but at the moment not used in this manner. There are also several alternative projects to bypass the Bosphorus and the Dardanelles, however none of them has reached the implementation stage yet. Some of them are backed by the Russian oil producers and Moscow (e.g. Burgas–Alexandroupolis), while others have the support of the United States administration (the BTC or Burgas–Vlore). Presently, two of those routes have realistic chances of being completed: the Burgas–Alexandroupolis route and the internal Turkish pipeline Kiyikoy–Ibrikbaba. The former is backed by Russia, the region's largest producer who transports large quantities of oil via the Turkish Straits, as well as the other countries involved, including Bulgaria and Greece, and the European Commission. Still, no bidding three-party agreement has been signed yet⁹. The latter project is a joint Russian-Turkish undertaking. It seems to be quite likely to succeed because both parties are show-

Table 6. Major existing and projected oil pipelines across Turkish territory

Project	Length (km)	Capacity (million tons/year)	Operator/sponsor	Cost (\$)	Status
Odessa–Brody	675	12–45	Ukrainian government and Ukrtransnafta	500 million	Construction of first branch completed, tests completed, not used
Brody–Płock	745	15	Ukrtransnafta and others	450 million	Project studies, sponsor-seeking
BTC	1760	50	Consortium of BP, Statoil, ConocoPhillips and others	3 billion	Construction underway, to be completed by May 2005
Družba Adria	200	5–15	Jukos, TPP, MOL, Janaf	30–80 million	Profitability study completed, project suspended
Burgas – Alexandroupolis	280	15–35	Governments of RF, Bulgaria and Greece	To 750 million	Advanced studies EU support
Constanta–Omisalj–Triest	1300	40	Governments and private investors	1 billion	Preliminary study
Burgas–Vlore (AMBO)	900	36	AMBO consortium	1,3 billion	Preliminary study EU support
Kiyikoy–Ibrikbaba (internal Turkish bypass)	193	60	Turkish holding of Andalu, Transnift, TNK-BP and Tatnift'	900 million	Feasibility study
Samsun–Ceyhan (internal Turkish)	660	N/A		1 billion	Proposal

Source: IEA/NMC(2003)27/REV 2

ing keen interest and the implementation costs are relatively low.

3.3. EU policy

The success of Turkey's transit projects will depend not only on Ankara's determination, but also on the priorities of other players involved in the region, most importantly the European Union. The EU is trying to diversify its supplies of energy carriers. The Turkish corridor could add one more export route, particularly important for gas supplies¹⁰, and it would therefore be in keeping with the EU policy. Regions that neighbour Turkey (and Europe) are important actual or potential suppliers of energy carriers to the EU. Joint, long-term undertakings will strengthen neighbourly and regional ties between the EU's candidate countries and members. In order to address the increasing mutual dependence, in May 2003 the European Commission adopted a document on closer energy cooperation with the EU's neighbour countries¹¹. It set forth shared principles of action, needs and goals, and called for:

- solving infrastructural problems at the regional level,
 - diversification of energy sources (both geographical and technological), and
 - facilitating trade in energy carriers in Europe and between Europe and neighbour continents.
- One of the ways to accomplish those objectives is through the common energy market with uniform EU-compatible rules for the Balkans and Turkey. Another is the European Union's increasing commitment in the Southern Caucasus. As the European Union becomes increasingly dependent on external sources of energy resources, it is in the EU's best interest to be able to effectively influence the stability and reliability of supplies and transit *via* third countries. Brussels holds proven instruments to influence countries aspiring to membership such as Turkey.

3.4. US policy

The objectives of Washington's policy in the region determine its geopolitical situation and, consequently, the profitability of individual energy projects. Presently, the most important of those goals, which have a bearing on the prospects of oil and gas transit *via* Turkey, include:

- to comprehensively reshape the Middle East¹² and its security system through efforts to ensure US dominance in the region, and through promotion of democracy and market economy under US auspices as, *inter alia*, a way to control the regional energy markets,
- to build a stable and pro-American Iraq as a potentially stabilising factor in the region,
- to undermine the position of Iran, the United States' main opponent and rival in the region, both politically and economically, through measures such as sanctions that impede many major investments in the energy sector and energy infrastructure. Presently, the attitude of the US towards Iran is especially frigid because of Iran's nuclear project and because Iran is allegedly destabilising the situation in Iraq,
- to downgrade the role of OPEC countries in shaping the situation in the world's oil markets,
- to reduce the role of Russia in the post-Soviet and European markets for energy resources, and to reduce Russia's influence on, and control of, production and infrastructure in countries of the Central Asia and the Caucasus.

The US administration backs all projects that aim at exporting Caspian gas and oil independently of Russia. Top priority projects include the BTC and the BTE. It is also in the best interest of Washington to prevent the transmission of Russian gas *via* the Turkish transit corridor to Europe. The United States condemns the plans of Teheran and individual European investors to transit Iranian energy resources *via* Turkey to the EU. It remains to be seen how the situation throughout the Middle East will develop and whether there will be stability and proper conditions for exports of energy carriers. The success (or failure) of Iraq stabilisation, and future developments over Iran, will also certainly influence the situation.

Agata Łoskot

¹ Approx. 55 percent of the world's gas reserves and 37 percent of oil reserves are located in the direct neighbourhood of Turkey.

² Source: www.eia.doe.gov and proprietary calculations.

³ As above.

⁴ Located in the Caspian Sea basin, even if not on the Sea itself, Uzbekistan also has substantial gas reserves. However, due to high internal consumption, the country will not become a major gas exporter, at least in the medium term.

⁵ The Iranians claim that Ankara discriminates against their gas. They see signing of the Energy Charter and its Transit Protocol as a way to counter this. The Charter and the Protocol have been signed by Turkey, so they could provide a set of rules for the transmission of energy carriers, and a dispute resolution mechanism, binding on both countries.

⁶ Iranian gas is extracted from deposits in the south of the country, and, if transmitted to Europe, it has to cover a long and geologically complex route.

⁷ When Romania and Bulgaria's long-term agreements with Russia are set expire, which presently fill the entire capacity of the two countries' transit gas pipelines.

⁸ Under the maritime laws in force, Turkey cannot collect charges for transit *via* the Straits.

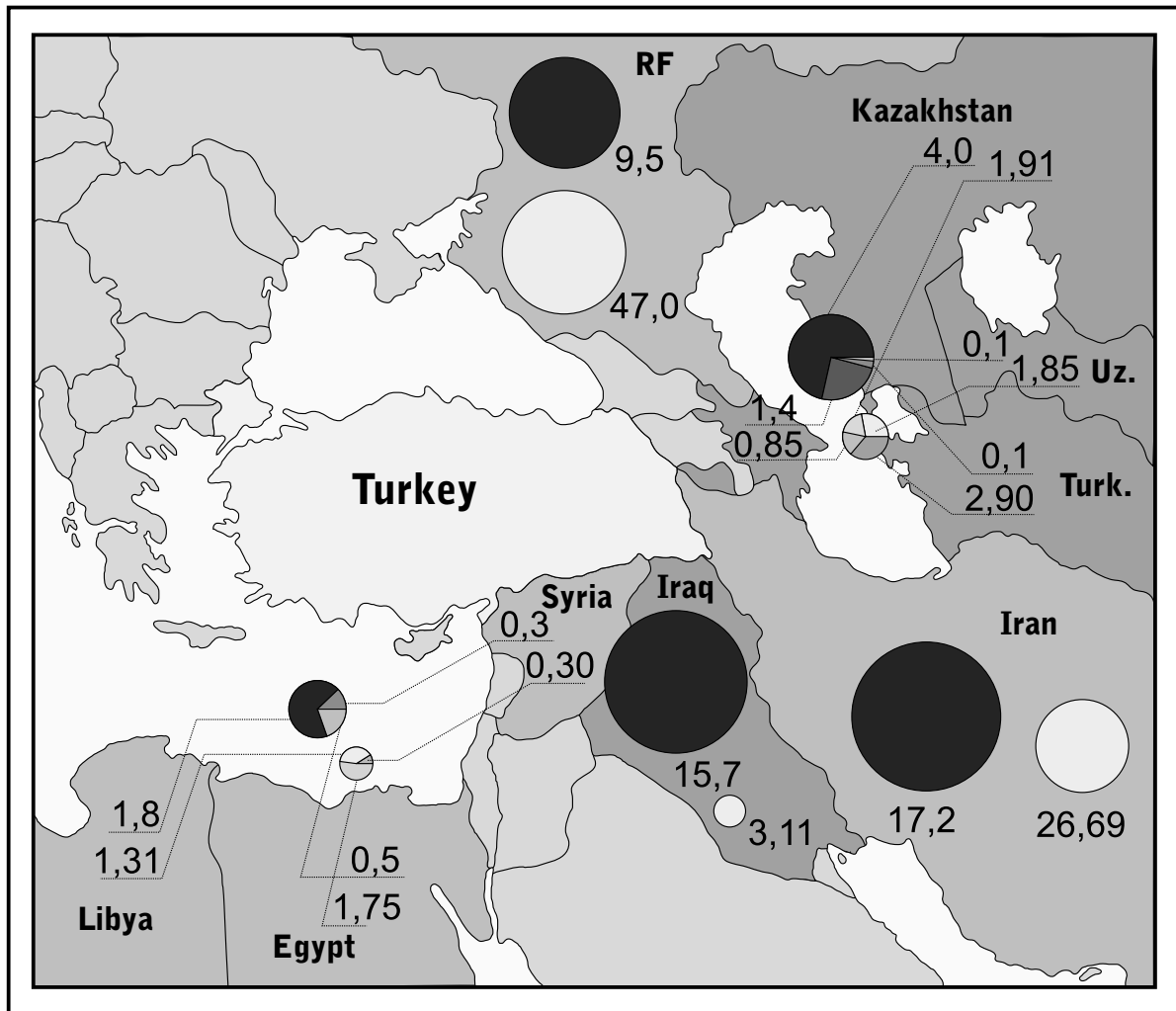
⁹ The reason is allegedly the Bulgarian-Greek misunderstandings. Most Balkan projects struggle with the problem of past or present conflicts between the potential transit countries.

¹⁰ Unlike oil, gas is "tied" to pipelines (liquefied gas or LNG is still not popular enough), and gas markets are regional rather than global. In a sense, Europe has no choice but to import gas from neighbouring regions.

¹¹ This is part of a wider strategy – Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours.

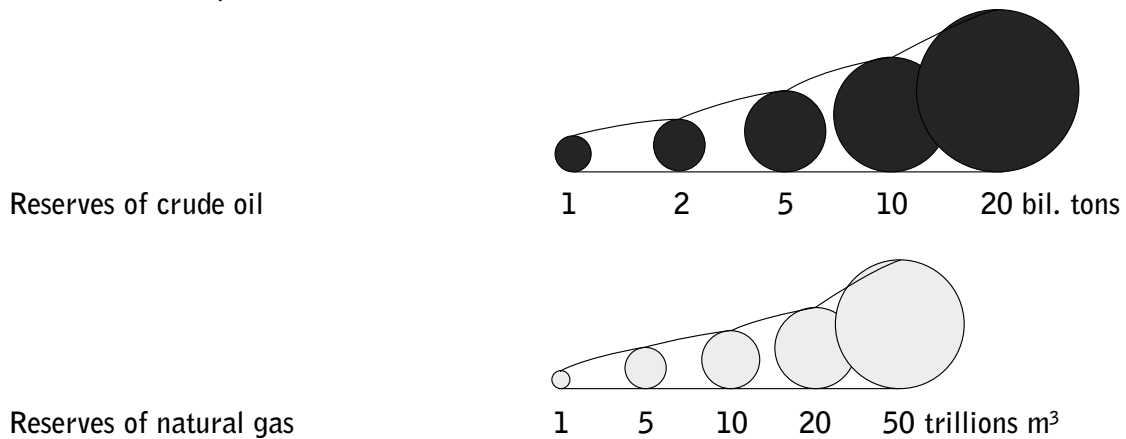
¹² Since 11 September 2001, with the announcement of the war on terror and the "axis of evil" (which includes Iraq and Iran, among others); through operation Iraqi Freedom; evident pressure on Syria and Iran; attempts to thwart the Iranian nuclear programme (with a serious threat of forceful solutions). The fate of this project was uncertain in the context of the troubles in Iraq and the 2004 presidential campaign in the US, but now it will probably be resumed.

Map 1. Oil and natural gas reserves in the countries neighbouring Turkey

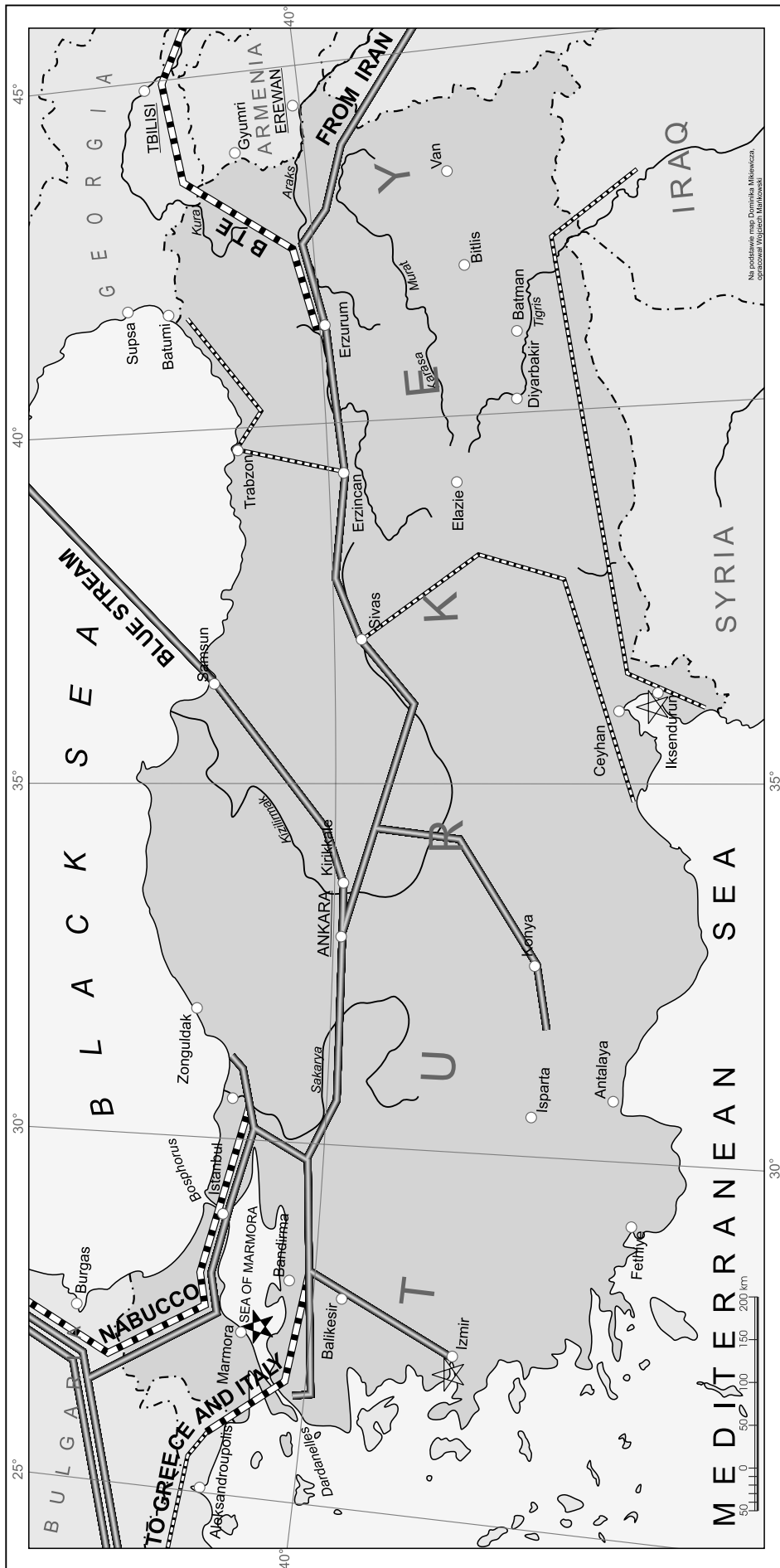
Turkey – an energy transit corridor to the EU?

Uz. – Uzbekistan; Turk. – Turkmenistan

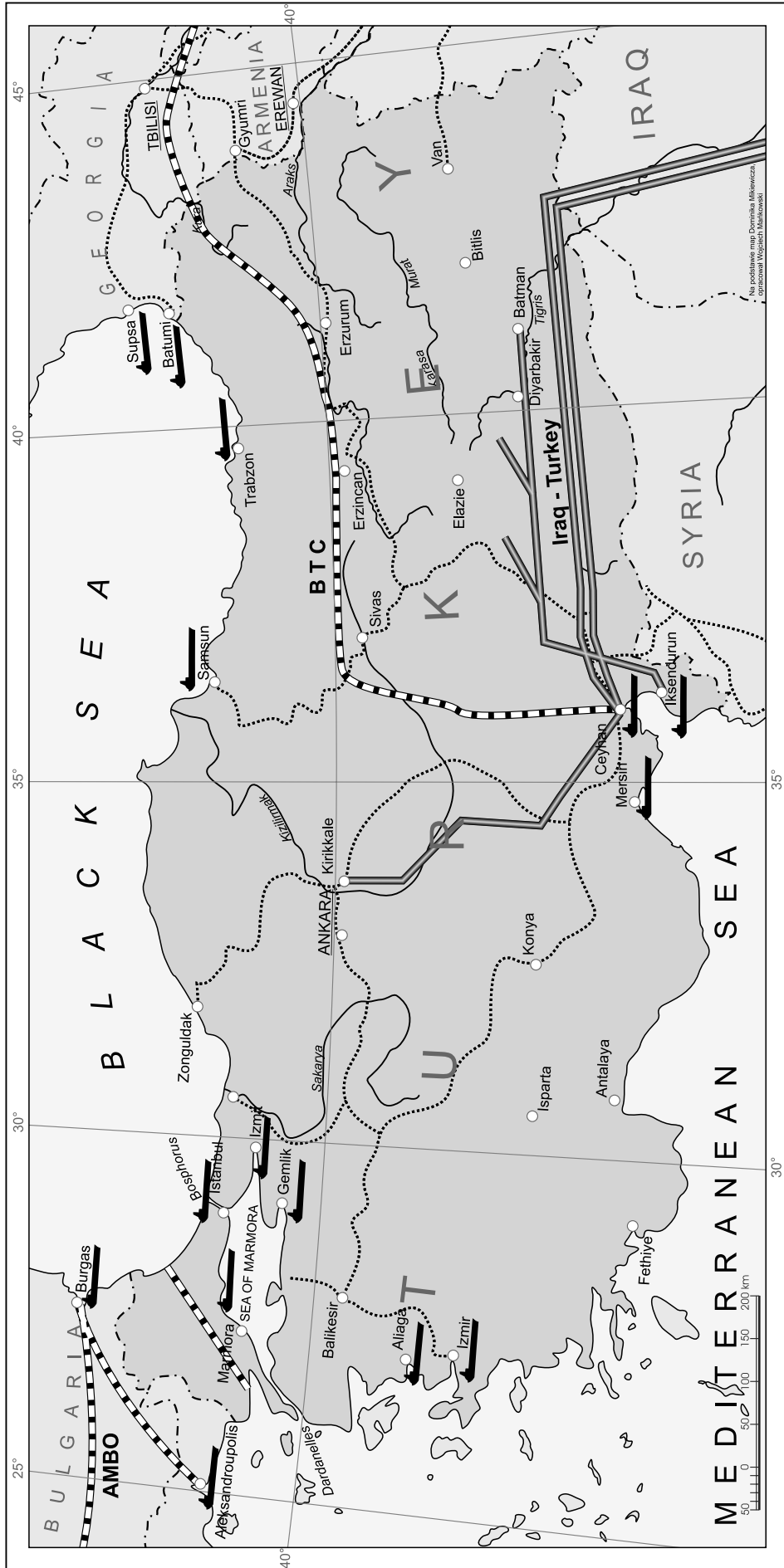

from: www.bp.com; data – the end of 2003

Map 2. Main existing and planned gas pipelines

Map 2. Main existing and planned oil pipelines

- LEGEND:**
- Oil pipelines
 - Planned pipelines
 - Railway
 - Cities
 - Terminals
 - Country border